

آثار و پیامدهای حسد از دیدگاه آیات و روایات

مرضیه بهمنی جوینی^۱

چکیده

با مروری بر ادیان آسمانی این نتیجه حاصل می‌شود که پاک‌سازی نفس از انواع آلودگی‌ها و پستی‌ها، از جمله اهداف اصلی پیامبران الهی و اوصیای آنان بوده است. لذا برای پاک‌سازی نفس و رسیدن به قرب الهی لازم است که وجود آدمی از انواع رذائل اخلاقی پاک گشته و به فضیلت اخلاقی آراسته گردد. یکی از این رذائل اخلاقی که می‌بایست انسان خود را از چنگال آن پاک کند، حسد است. چرا که حسد یکی از زشت‌ترین و قبیح‌ترین خصلت‌هایی است که در هر جامعه‌ای دیده می‌شود. حسد، تا در عمل انسان بروز نکرده است، تنها یک خصلت ناراحت کننده برای شخص حسود است، که از اندرون رنج می‌برد، اما همین که در عمل ظاهر شد، آدمی را به گناه می‌کشاند و کار به جایی می‌رسد که حتی برای زوال نعمت از شخص محسود، خود را به آب و آتش می‌زند. در نكوهش حسد همین بس که نخستین قتلی که در جهان واقع شد از ناحیه انگیزته شدن «حسد» بود. پس تلاش برای حذف این رذیله اخلاقی از درون و عمل بسیار سفارش شده است. هدف از این تحقیق بیان زشتی و قبح این خصلت، در غالب آثار و پیامدهای آن است که با آگاه شدن از این آثار و پیامدها بتوان سرشت آدمی را از این رذیله اخلاقی پاک کرد.

کلید واژه‌ها: پیامدهای حسد، حسد، رذایل اخلاقی.

^۱. طلبه پایه پنجم، حوزه علمیه کوثر قزوین، ۰۹۹۰۸۴۹۱۷۳۰.

مقدمه

اختلالات روانی در جوامع انسانی روز به روز در حال گسترش‌اند و بشر را در معرض آسیب‌های جدی قرار داده‌اند. در میان مباحث مهم روان‌شناختی، هیجاناتی که موجب اختلال در کارکرد عادی فرد در زندگی می‌شوند و گاه حتی سلامت جسمی و روانی وی را به خطر می‌اندازند، از اهمیت خاصی برخوردارند. حسادت یکی از مهم‌ترین اختلالات روانی و از رفتارهای ضد اخلاقی است که انسان همواره با خطر ابتلا به آن مواجه است.

قرآن کریم و معصومین (علیهم‌السلام) با بیانات مختلف خطر ابتلا به حسد را گوشزد کرده و انسان را به رفع این اختلال فرا خوانده‌اند.

در قرآن کریم بیش از هفت بار از حسادت و خطر آن سخن به میان آمده است:

سوره مائده (۲۷-۳۰)، سوره یوسف (۸-۹)، سوره بقره (۱۰۹)، سوره نساء (۵۴)، سوره حشر (۱۰)، سوره حجر (۴۷)، سوره فلق (۵) و غیره....

یکی از راه‌های رهایی از حسد، یادآوری پیامدها و عوارض منفی آن است. بدین ترتیب تحقیق حاضر در پی پاسخ‌دهی به این سؤال است که حسد، چه آثار و پیامدهایی را در پی دارد؟ در ارائه پاسخ به سؤال اصلی، ابتدا باید به سؤالات فرعی ذیل پاسخ داده شود:

۱- آثار و پیامدهای معنوی حسد چیست؟

۲- آثار و پیامدهای دنیوی حسد چیست؟

حسد به عنوان یکی از مهم‌ترین ردائل اخلاقی است که خاستگاه بسیاری از ردائل دیگر است. حسد یک خصلت منفی و در واقع یک بیماری قلبی است که «امّ الرّدائل» خوانده شده و در صورت بی‌توجهی و غفلت از آن، نه تنها فرد حسود را از تعالی معنوی و آسایش روانی باز می‌دارد، بلکه ممکن است مخاطرات جبران ناپذیری برای محسود نیز بر جای بگذارد. بنابراین حسادت هم در قرآن کریم

مذموم بوده و شرّ معرفی شده، «وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ»^۱ و هم در روایات به عنوان خصلتی نکوهیده مورد مذمت قرار گرفته است.

اما آنچه در رابطه با این موضوع اهمیت دارد این است که همه انسان‌ها در معرض تجربه چنین احساسی در روابط خود با دیگران هستند. فلذا محقق با بیان آثار و پیامدهای حسد می‌کوشد این خطر را به خوانندگان این مقاله گوشزد کند. دست به قلم شدن و پرداختن به جوانب مختلف این موضوع برای بسیاری از محققان و نویسندگان خوشایند بوده و با اهمیت است.

از جمله آن‌ها می‌توان به کتاب حسد از دکتر محمدتقی سهرابی فر، اشاره کرد.

محقق در مقاله پیش‌رو قصد دارد که به چند نمونه از آثار و پیامدهای حسد اشاره کند، به طوری که خواننده با مطالعه آن‌ها از مطالب دیگر بی‌نیاز شود. در مقاله حاضر آثار و پیامدها از جنبه معنوی، مادی و دنیوی از دیدگاه آیات و روایات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مفهوم شناسی

۱. رذائل اخلاقی

رذائل اخلاقی یا فعل غیراخلاقی (در مقابل فعل اخلاقی) و ضدّ ارزش اخلاقی (در مقابل ارزش اخلاقی) یاد می‌شود، واژه‌ای که در فرهنگ دین در برابر فضیلت اخلاقی به کار می‌رود و از آن در مکاتب مختلف اخلاقی تعاریف متعدد و متفاوتی صورت گرفته است.

۲. حسد

حسد از آثار و نتایج قوّه غضب است. حسد عبارت از آن است که انسان از بهره‌مندی دیگران غمگین و آرزومند زوال نعمت آنان باشد. این امر معمولاً میان کسانی ایجاد می‌شود که در منافع و اهداف با هم تصادم و تراحم داشته باشند؛ چون اسباب حسد غالباً در چنین فضایی پدید می‌آید. اما کسانی که با هم هیچ‌گونه رابطه‌ای ندارند، وجود حسد در میان آن‌ها معنی ندارد.

^۱ فلق، ۵

از این رو معمولاً عالم به عالم حسد می‌ورزد، ولی نسبت به عابد هیچ حسدی ندارد، یا تاجر به تاجر حسد می‌ورزد، نه به عالم.

معمولاً مردان، بیش از غریبه‌ها به برادران، پسرعموها و یا همکاران خود حسد می‌ورزند و زنان، بیش از مادر شوهر و خواهر شوهر به هووی خود و این به سبب تزاحمی است که در منافع و اهداف آنها وجود دارد.

۳. پیامد

چیزی که باعث به وجود آمدن چیز دیگری شود، یا دلیل و باعث به وجود آمدن آن چیز دیگر است را پیامد می‌گویند. در این جا چیزی که باعث به وجود آمدن چیز دیگری شده، همان علت یا دلیل است، و چیز دیگری که به وجود آمده، معلول یا نتیجه (پیامد، حاصل) است.

محل اصلی بروز بیماری‌های روانی، روح انسان است. محل بروز آثار و پیامدهای حسد نیز بیشتر روح انسان است و به دلیل تأثیرپذیری روح، انسان از نظر معنوی و دنیوی آسیب‌های زیادی می‌بیند. با مرور آیات و روایات می‌توان آثار حسادت را در دو بعد معنوی و دنیوی دسته‌بندی کرد؛ دسته نخست به بررسی پیامدهای معنوی و روانی حسد می‌پردازد و دسته دوم به پیامدهای مادی و جسمانی آن در دنیا اختصاص دارد.^۱

الف) آثار و پیامدهای معنوی

زیان‌های معنوی حسد به مراتب بیشتر از زیان‌های مادی و جسمانی آن است؛ زیرا حسد ریشه‌های ایمان را نابود و انسان را به عدل و حکمت الهی بدبین می‌کند، چرا که حسود در اعماق قلبش به بخشنده نعمت‌ها یعنی خداوند متعال معترض است. بر اساس آیات و روایات، شماری از پیامدهای دینی و معنوی حسد عبارتند از:^۲

^۱ مقاله‌ی پیامد شناسی حسد از منظر قرآن و روایات، از ابوالقاسم ولی زاده و محمد مهدی ولی زاده
^۲ همان

۱. زایل شدن ایمان

حضرت امام حسد را یکی از بیماری‌های قلبی معرفی می‌کند. ایشان در جای دیگر قلب را جایگاه ایمان می‌نامد.^۱

آیا قلب مبتلای به حسد، می‌تواند ایمان به خدا هم داشته باشد؟ آیا روحی که زنگ حسد آن را کدر کرده است، می‌تواند جمال حق را در خود ببیند؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«حسد ایمان را می‌خورد؛ همان‌طور که آتش هیزم را می‌خورد.»^۲

علی (علیه السلام) نیز فرمود:

«ایمان از حسد دوری می‌کند.»^۳

آیا ایمان به خدا با آرزوی از بین رفتن نعمتی که به خواست خدا به کسی داده شده است، سازگاری دارد؟ پس باید دقیق بود و پشت سر حسادت، اعتراض به خداوند و دشمنی با او را دید. حضرت امام (علیه السلام) درباره ناسازگاری ایمان با حسد می‌فرماید:

بس است در زشتی این رذیله [حسد] که ایمان را که سرمایه نجات آخرت و حیات قلوب است، از دست انسان بگیرد و او را مفلس و بی‌چاره کند.^۴

آری تا دیو حسد از خانه دل بیرون نرود، فرشته ایمان هرگز به آن وارد نمی‌شود؛ به تعبیر حافظ شیرازی:

خلوت دل نیست جای صحبت اضداد دیو چو بیرون رود فرشته در آید^۵

بدترین ضرر معنوی و آخرتی حسادت این است که دین انسان را از بین می‌برد. در صحیحه معاویه بن وهب آمده است که حضرت صادق (علیه السلام) فرمود:

^۱ ر.ک: همان، ص ۱۱۲

^۲ الکافی، ج ۲، ص ۳۰۶، ح ۱

^۳ تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ص ۲۹۹، ح ۶۷۹۳

^۴ شرح چهل حدیث، ص ۱۰۹

^۵ حسد، دکتر محمدتقی سهرابی فر، ریشه‌ها و پیامدهای حسد، ص ۶۱ و ۶۲

که بستن چشم همان و تکه پاره شدن همان. خلاصه این که جامعه آلوده به مرض‌های روحی - از جمله حسد- زندگی همراه با ناراحتی همیشگی برای شهروندان درست خواهد کرد.^۱

۷. عدم پیشرفت

حسد یکی از عوامل شکست در زندگی است و انسان را همواره ناکام می‌گذارد. حسود به جای این که در مورد راه‌های رسیدن به مراتب والا فکر کند و موانع و نکات ضعف خود را پیدا و برطرف کند، ذهنش مشغول رقیب می‌شود. تلخ کامی و ناراحتی حاصل از حسادت، تعقل و تفکر صحیح و منطقی را از حسود می‌گیرد و گاه مرض حسادت آن چنان در او ریشه می‌دواند که حاضر می‌شود ضرر و صدمه‌ای - ولو به قیمت نابود شدن خودش- به رقیب بزند.^۲

اگر حسد کنترل نشود، در رفتار و گفتار شخص حسود، خود را نشان خواهد داد. حال مجموعه‌ای از انسان‌های حسود را در نظر بگیرید که در یک جا زندگی می‌کنند. هر کدام شغلی برای خود دارند. یکی از لحاظ مال و ثروت و دیگری در مقام و موقعیت و سومی در علم و آگاهی و چهارمی از جهتی دیگر به پیشرفت‌هایی نایل می‌شوند. چه بسا کسانی که در آن، در جا می‌زنند و در هیچ بعدی از ابعاد گامی فراتر نمی‌نهد. ویروس حسد با این جامعه چه خواهد کرد؟ آن‌ها به جای کمک کردن به یکدیگر در پیشرفت و رشد، تا آن‌جا که بتوانند مانع تکامل همدیگر خواهند شد. چنین جامعه‌ای محکوم به ضعف و عقب‌ماندگی است. امام علی (علیه السلام) می‌فرمایند:

«إذا أُمِرَ التَّحَاسُدُ نَبَتَ التَّفَاسُدُ»^۳ زمانی که باران حسدورزی به همدیگر شروع به باریدن کرد،

فسادها رویش خواهند کرد.

افراد این جامعه چون چشم دیدن پیشرفت همدیگر را ندارند و مدام بر علیه هم توطئه می‌کنند، سروری و آقای غیر را بر خود می‌پذیرند و حسادت، آن‌ها را از استقلال و بزرگی ساقط می‌کند.^۴

^۱ حسد، از دکتر محمد تقی سهرابی فر، ریشه‌ها و پیامدهای حسد، ص ۷۱ و ۷۳

^۲ همان، ص ۶۸ و ۶۹

^۳ تصنیف غرر الحکم و درر الحکم، ص ۳۰۰، ح ۶۸۰۱

^۴ محمد تقی سهرابی فر، حسد، ریشه‌ها و پیامدهای حسد، ص ۷۳ و ۷۴

حسد انسان را از رسیدن به مقامات والا باز می‌دارد به گونه‌ای که شخص حسود هرگز نمی‌تواند از مدیریت بالایی در جامعه برخوردار شود. چرا که حسد، دیگران را از گرد خود پراکنده می‌کند و کسی که دارای قوه دافعه است، هرگز به بزرگی نمی‌رسد. شاهد این سخن گفتار دیگری از علی (علیه السلام) است که فرمود:

«الحسود لا يسود^۱؛ حسود هرگز به سیادت و بزرگی نمی‌رسد.»^۲

۸. لذت نبردن از زندگی

حسود مدام در رنج و عذاب است و از زندگی خود هیچ لذتی نمی‌برد. پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«اقل الناس لذة الحسود^۳؛ کم لذت‌ترین مردم، حسود است.»

اگر انسان باور داشته باشد که روزی او تعیین شده است و هیچ کس نمی‌تواند از آن بکاهد و هیچ قدرتی نمی‌تواند مانع آن شود، آن‌گاه احساس آرامش و راحتی می‌کند و می‌تواند از زندگی لذت ببرد. لذا از آن چه خودش دارد، بهره نمی‌برد، بلکه از داشته‌هایش ناراضی است و همواره در آرزو و حسرت به سر می‌برد.

حسود آن‌چه را که دیگران دارند، مایه خوشبختی خود می‌داند، اما وقتی به آرزوهای خود دست می‌یابد، باز هم احساس بهره‌مندی و خوشبختی نمی‌کند و به آن‌چه در دور دست‌ها وجود دارد، می‌اندیشد. بنابراین، حسود هیچ لذتی از زندگی نمی‌برد.^۴ ^۵

۹. تشخیص نادرست

حسد حجاب ضخیمی در برابر معرفت و شناخت حقایق می‌افکند، چرا که حسود نمی‌تواند نقطه‌های قوت محسود را ببیند، هر چند استاد و مربی و بزرگ او باشد، بلکه دائماً چشم او در پی

^۱ غرر الحکم، ۱۰۱۷

^۲ پیامدها و آثار سوء حسد، hawzah.net

^۳ قمی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۱۷۶

^۴ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۴، ص ۴۸۹

^۵ مقاله پیامدشناسی حسد از منظر قرآن و روایات، از ابوالقاسم ولی‌زاده و محمد مهدی ولی‌زاده

جستجو برای نقاط ضعف است و چه بسا به خاطر حسد، خوبی را بدی و نقاط قوت را ضعف بپندارد و از آن‌ها دوری کند. به همین دلیل از امیر مؤمنان علی (علیه السلام) می‌فرمایند:

«الحسد حبس الروح^۱؛ حسد روح انسان را زندانی می‌کند و از درک حقایق باز می‌دارد.»^۲

نتیجه

برای پاک سازی نفس و رسیدن به قرب الهی لازم است که وجود آدمی از انواع رذائل اخلاقی پاک گشته و به فضیلت اخلاقی آراسته گردد. یکی از این رذائل، حسد است. چرا که حسادت یکی از مهم‌ترین اختلالات روانی و از رفتارهای ضد اخلاقی است که انسان همواره با خطر ابتلا به آن مواجه است.

یکی از راه‌های رهایی از حسد، یادآوری پیامدها و عوارض منفی آن است. محل بروز آثار و پیامدهای حسد بیشتر روح انسان است و به دلیل تأثیرپذیری روح انسان از نظر معنوی و دنیوی آسیب‌های زیادی می‌بیند.

آثار و پیامدهای معنوی عبارتند از: زایل شدن ایمان، از میان رفتن نیکی‌ها، ایجاد رذیلت‌های اخلاقی، آفت‌زدگی دین، فرو رفتن در گناه، دور شدن از رحمت الهی، عدم قبولی طاعات، عذاب جهنم و ...

آثار و پیامدهای دنیوی عبارتند از: تفرقه و اختلافات، بیماری‌های جسمی، نداشتن آرامش روان، افسردگی، تنهایی، نا امنی اجتماعی، عدم پیشرفت، لذت نبردن از زندگی، تشخیص نادرست و ...

بدترین ضرر معنوی و آخرتی حسادت این است که دین انسان را از بین می‌برد. حسد انسان را به گناهان دیگری از جمله تهمت، نفاق، غیبت و غیره سوق می‌دهد. افراد حسود معمولاً افرادی رنجور، حساس، عصبی، پرخاشگر و افسرده هستند. دستگاه‌های مختلف بدن تحت تأثیر این حالت روحی

^۱ شرح غرر الحکم، شماره‌ی ۳۷۱

^۲ پیامدها و آثار سوء حسد، Hawzah.net

دچار بیماری می‌گردد. حسود دائماً ناراحت است و همین امر سبب نا آرامی و سلب آرامش روحی او می‌گردد.

حسود اولین ضربه حسادت را بر خود وارد می‌کند. او قبل از این‌که بخواهد کاری علیه دیگری بکند، به خود ضربه می‌زند.

حسود نعمت‌هایی را که خداوند به دیگران داده، نمی‌تواند ببیند؛ از این‌رو به هر کسی که از نعمتی برخوردار است، حسودی می‌کند و همین امر باعث می‌شود که مردم از او دوری کنند و پیوند دوستی و رفاقت بین او و دیگران قطع گردد.

جامعه آلوده به مرض‌های روحی - از جمله حسد - زندگی همراه با ناراحتی همیشگی برای شهروندان درست خواهد کرد.

حسود آن‌چه را که دیگران دارند مایه خوشبختی خود می‌داند، اما وقتی به آرزوهای خود دست می‌یابد، باز هم احساس خوشبختی نمی‌کند. حسد روح انسان را زندانی می‌کند و از درک حقایق باز می‌دارد. در نتیجه بهتر است انسان حسد را در وجود خویش از ریشه و اساس نابود کند، اگر موفق به چنین کاری شد، او پیروز است و اگر نتوانست از این رذیله خود را نجات دهد، به عذابی پایان‌ناپذیر گرفتار خواهد شد [چه در دنیا و چه در آخرت].

فهرست منابع

• قرآن کریم

۱. پهلوان، ۱۳۸۳، ص ۴۹
۲. تربتی، حسین، حسد،
۳. تمیمی‌آمدی، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ۱۳۴۶،
۴. حسن‌خانی، «حسد از دیدگاه قرآن و روانشناسی» ۱ و ۲،
۵. خمینی، روح الله، چهل حدیث،
۶. دیلمی، ۱۳۷۲، ج ۱،
۷. زمخشری، محمود بن عمر، الکشاف، ج ۱،
۸. سروش، ۱۳۸۵، ص ۲۹

۹. سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۷۷
۱۰. سهرابی فر، محمدتقی، ریشه‌ها و پیامدهای حسد،
۱۱. سهرابی فر، محمدتقی، ریشه‌ها و پیامدهای حسد،
۱۲. شرح فارسی غرر الحکم،
۱۳. شهید ثانی، ۱۳۶۲، ص ۵۲
۱۴. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲،
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲،
۱۶. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۱،
۱۷. غرر الحکم، ۱۰۱۷
۱۸. فیض کاشانی، ملا محسن، المحجۀ البيضاء، ج ۵،
۱۹. قمی، ۱۳۶۳، ج ۲،
۲۰. کلینی، الکافی، ج ۲،
۲۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۷۰، ۷۵، ۱۴۰۳ ق،
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، ج ۲،
۲۳. منتخب میزان الحکمة،
۲۴. نوری طبرسی، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۲، ص ۱۶
۲۵. ولی‌زاده ابوالقاسم، ولی‌زاده، محمد مهدی، «پیامدشناسی حسد از منظر قرآن و روایات»،
۲۶. همتی، محمدعلی، شیروانی شیر، علی، «آثار و پیامدهای حسد در تعاملات فردی و اجتماعی در آموزه‌های قرآنی»،
۲۷. پیامدها و آثار سوء حسد، Hawzah.net
۲۸. آثار حسد (قرآن)، fa.wikifegh.ir

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۴، ص ۴۸۹